

УДК -7.04(74)(745)

ДОСЛІДЖЕННЯ ТРИДІЛЬНОЇ ПОДІЛЬСЬКОЇ НАРОДНОЇ ІКОНИ З КОЛЕКЦІЇ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА НМІУ

Цугорко О.П.

Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури

Форманюк Т.М.

Національний музей історії України

Досліджена народна тридільна українська ікона «Новозавітня Трійця» середини ХІХ ст. з колекції образотворчого мистецтва Національного музею історії України. Для більш досконалої атрибуції і введення в науковий обіг музейної пам'ятки проаналізовано особливості семантики теми та стилю ікони. Розглянуті особливості іконографії «Новозавітньої Трійці» показують нам ту унікальність, що створювалась на основі традиції українського національного образотворчого мистецтва у поєднанні з західноєвропейськими мистецькими впливами. Подільські образи відзначається життєрадісністю кольорів, м'якістю ліній, наближаючи образи святих до життя народу. Досліджувана ікона – одна з характерних зразків іконопису Подільського регіону України, яка ще ніде не була опублікована.

Ключові слова: ікона «Новозавітня Трійця», тридільна українська ікона, іконопис Подільського регіону, Поділля, наївне українське малярство ХІХ ст., музейна пам'ятка.

Постановка проблеми. Тридільна ікона «Новозавітня Трійця» з фондів НМІУ раніше не мала достатньої наукової атрибуції. Для введення її в науковий обіг для дослідників українського іконопису, використання в різноманітних учбових лекціях, участі в музейних експозиціях і виставках необхідно було провести наукове дослідження та довести якого саме регіону України ця ікона.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз наукових праць дослідників іконопису Подільського регіону в культурно-мистецькій сфері дають можливість точно класифікувати зразки українського сакрального малярства Поділля. Теоретичною базою для дослідження слугували праці таких мистецтвознавців як, насамперед, П. Жолтовський, В. Свенцицька, Д. Степовик, Н. Тимошенко, О. Осадча та ін. науковців. Ступінь розробленості даної проблеми не можна назвати вирішеною, так як в музейних колекціях ще залишаються недосліджені зразки народного сакрального живопису. Під час наукової атрибуції було уточнено, що іконографія тридільного образу «Новозавітня Трійця» за багатьма ознаками відповідає Подільському регіону.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не всі подільські ікони відомі широкому загалу дослідників українського сакрального мистецтва. Напротязі останніх десятиліть мистецтвознавство суттєво збагатилось інформацією про традиційні українські ікони. Вагою частиною цього наукового пошуку є дослідження тридільної ікони «Новозавітня Трійця».

Мета статті. Стаття присвячена тридільній подільській іконі «Новозавітня Трійця» з колекції образотворчого мистецтва НМІУ, яка раніше не була опублікована. Актуальність вибраної теми обумовлена зацікавленням українського суспільства традиціями, зокрема народним мистецтвом, релігією, бажанням прийти до національної самоідентифікації, віднайти загублені традиції. Також, потрібно ввести до наукового обігу сакральні твори українських народних майстрів, які раніше не вважались як справжнє мистецтво, а визначалися як наївне малярство.

Виклад основного матеріалу. У зібранні Національного музею історії України зберігається ікона «Свята Новозавітна Трійця» середини ХІХ ст. (рис. 1). Ця велика за розміром (62x175 см) та витягнутої форми ікона написана на полотні олійними фарбами і натягнута на підрамник. Ікона тридільна – вертикальними лініями відокремлений кожен сюжет, який складається з зображення Святого Миколая, в центрі розміщена іконографія «Новозавітньої Трійці» з постатями, що символізують Бога Отця, Бога Сина – Ісуса Христа та Святого Духа у вигляді Голуба, третя частина – Свята Варвара з Богородицею Дівою Марією, яка тримає розгорнутий свиток з написом слів з молитви «Символ Віри» – «Верую во Єдиного Бога Отця Вседержителя Неба и Земли». Кожна частина може бути самостійною, але за традицією іконопису Поділля ці сюжети часто розміщені разом на одній площині. Всі постаті святих доколінного характеру, вміщені на темно коричневому тлі. Переважають коричневі, приглушені червоно-рожеві, розбілені трав'янисто-зелені, сиво-блакитні та охристі кольори і відтінки. Розглянемо кожен з них. Центральна частина «Новозавітньої Трійці» має зображення Бога Отця з німбом трикутної форми і променями та благословляючим жестом у правій частині. Бог Отець має вигляд чоловіка поважного віку з сивим волоссям та довгою бородою. У лівій руці символ влади Володаря Всесвіту – довгий жезл. Ліворуч розміщена фігура Бога Сина Ісуса Христа теж з благословляючим жестом і круглим німбом з променями. Ісус з невеликою борідкою та вусами, волосся коричневе до плечей, трохи в'ється. У лівій руці він тримає закрите Євангеліє. Над ними в небесах на фоні сонця з променями Святий Дух у вигляді Голуба з розкритими крилами. Одягнені вони однаково: у червоно-рожевому хітоні та зеленому гіматії. Всі вони наче знаходяться на небі між хмар. Кольори хітону і гіматія мають канонічне походження, так як вони символізують втілення божественної сутності у людину. Дотримання цих правил сягає ще з часів прийняття православної релігії на українських

землях. Це ми можемо побачити на настінних розписах найдавніших храмів.

Ліва частина ікони, відділена вертикальною лінією, має зображення Святого Миколая у вигляді поважного старця з благословляючим жестом, німбом та закритим Євангелієм в руці. Миколай з сивим волоссям та короткою бородою у єпископському облаченні: у високій митрі на голові, світлому хітоні, червоно-зеленому сакосі з зеленим омофором. Навколо німба розташований стилізований фрагмент візантійського орнаменту.

Права відділена частина містить два зображення – Свята Варвара з Богородицею. У них одного кольору мафорії – червоно-рожевого. Але туніка та мафорій на голові Богородиці за канонном синього кольору без зображення трьох зірок, що є відступом від візантійських правил, а Святої Варвари – зеленого. Варвара та Богоматір тримають у руці хрест – символ спасіння. Свята Варвара зображена як молода дівчина з непокритою головою, тримає лівою рукою ланцюг. Святу дуже вшановували на Україні і святкували за східним звичаєм 17 грудня. Культ Великомучениці породжував багато розповідей і легенд. Практично у всіх хатах можна було зустріти ікону з зображенням молодої красивої української дівчини у багатому вбранні, яка тримає хрест у руці, інколи з чашею або мечем (вплив західноєвропейських гравюр) [1, с. 62-68].

Зображуючи на центральній частині хмари, майстер хотів показати недосяжність, інший вимір, небесне життя і найвищу ієрархію Святої Трійці, а спрощений орнамент вгорі біля німбів Святих Миколая та Варвари наче наближує їх до Землі, до простих людей. Характерна для народних ікон стилізована квітка троянди символізує Непорочну Діву Марію. Орнамент хоч і нагадує віддалено візантійський, але він трансформований, так би мовити, переосмислений українським майстром на національний лад.

Ікона містить дещо неканонічне зображення. Це пояснюється синтезом і близьким кордоном з іншими слов'янськими народами, зокрема Польщею. Між країнами-судами відбувався певний культурно-мистецький вплив. Західноєвропейський сакральний живопис підштовхнув подільських майстрів на переосмислення церковних стандартів, що зробило ікону самобутньою,

не схожою на образи інших регіонів України [7, с. 96]. Окрім того, заборона в XIX ст. будувати церковні храми з національними рисами, підштовхнуло українців малювати ікони з рисами до національної ментальності [2, с. 29]. У святих руки у благословляючому жесті підняті вище, ніж ми звикли бачити на класичних візантійських зразках.

В окремих випадках колір мафорію навпаки – синій, а туніка червона, що є порушенням канону; недотриманням канону також є відсутність зірок на чолі і плечах Богоматері.

Подільський край, як ми знаємо, здавна славиться своїм глибоким історичним і духовним корінням, знаходячись на перехресті різних релігій і культур. Ці землі багаті, не тільки своєю природою, унікальними історичними архітектурними пам'ятками і корисними копалинами, але вони є багатонаціональним і поліконфесійним регіоном. Майже всі ікони Поділля (окрім Подністров'я) написані олійними фарбами на домотканому полотні, але зустрічаються також ікони, написані на склі. Подільська ікона на домотканому полотні вирізнялася видовженими розмірами. Ширина її становила понад два метри, висота – 0,60-0,65 м. Можливо, що майстри із виготовлення численних іконостасів, виконуючи замовлення сільських громад, і започаткували форму видовженої ікони [3, с. 121]. Малюючи олійними фарбами, майстри використовували техніку широкого корпусного живописного мазка у найсвітліших місцях зображення [6, с. 25]. Аналізуючи збережені до нашого часу зразки іконопису Поділля, часто можна спостерігати, що ікони, які створені на Поділлі, мають саме такі риси. Це яскраво виділяє їх на тлі іконографії інших регіонів України. Своім колоритом подільські ікони гармоніювали з барвистими килимами, веретами, керамікою, писанками, розписом стін. Іконам Поділля притаманні такі стилістичні особливості: постаті зображені зі зміною пропорцій, з великими головами, широкими обличчями, часто короткими кінцівками пропорції тіл трактуються вільно; постаті святих монументальні за характером; зображення святих сягає доколінного зрізу у фронтальному розвороті фігури [5]. Рідше зустрічаються свята у повний зріст. Композиція – проста, перспектива – відсутня, малюнок – графічний. Найулюбле-



Рис. 1.

нішими з сюжетів, які зустрічались на таких іконах і розміщених за церковною ієрархією були образи Ісуса Христа, Старозавітної та Новозавітної Трійці, Богоматері або її життя, Недрімне Око, які зображувались в центральній виділеній частині, і Святого Миколая, Святого Юрія Зміборця, Святих Варвари і Параскеви або ін. святих, що мали розміщення на бокових частинах. Основна частина ікон створювалась на темному тлі – темно коричневим, червоно-коричневим чи темно зеленим, прикрашеним спрощеним орнаментом зі стилізованими подільськими ружами або півоніями. Для фігур використовувались більш пастельні розбілені кольори, обличчя світле без рум'янцю. В обличчя святих привнесено багато українських рис – впізнається слов'янський типаж. Навіть, одяг оздоблений орнаментом і нагадує українську вишивку. Але були й такі образи, які мали зображення святих на світлому тлі, блакитного неба з легкими хмарами або світло жовто-коричневого фону. Таким чином, народні маляри роблять сюжети ікон більш доступними і зрозумілими простій людині. Такі образи органічно вписувались в інтер'єр подільської хати, який був прикрашений настінними розписами, рушниками, килимами, витинанками, керамікою тощо [4, с. 51].

Висновки. Отже, за багатьма ознаками тридільна українська ікона «Новозавітня Трійця» створена на території Подільського регіону України в XIX ст. Майже всі ікони Поділля написані олійними фарбами на домотканому полот-

ні, але зустрічаються також ікони, написані на склі чи дошці. Подільська ікона на полотні вирізнялася видовженими розмірами. Образи наче склалися з двох, трьох, а подекуди і більше сюжетів, відділених вертикальною лінією. Святи завжди розміщувались за церковною ієрархією – частіше всього в центрі була Свята Трійця або Ісус Христос чи Богородиця з житієм, а вже по обидва були Святий Миколай, Святий Варвара, Параскева, Юрій Зміборець або інші шановані святи. Своім колоритом подільські ікони гармоніювали з барвистими килимами, веретами, керамікою, писанками, розписом стін хат. Іконам Поділля притаманні такі стилістичні особливості: постаті зображені зі зміною пропорцій, з великими головами, широкими обличчями, часто короткими кінцівками; пропорції тіл трактуються вільно; постаті святих монументальні за характером; зображення святих сягає доколінного зрізу у фронтальному розвороті фігури. Композиція – спрощена, перспектива – відсутня, малюнок – графічний. Зображення святих неканонічне через мистецько-культурний вплив країн-сусідів. Пропорції тіл трактуються вільно; постаті святих монументальні за характером; зображення святих сягає доколінного зрізу у фронтальному розвороті фігури. Обличчя святих світлі, лагідні, з українськими рисами. Цим образам люди можуть більше довіритися, попросити допомоги і захисту, порадитися. Таким чином, народні маляри роблять сюжети ікон більш доступними і зрозумілими простій людині.

Список літератури:

1. Булашев Г.О. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: космогонічні українські народні погляди та вірування / Георгій Булашев. – К.: Довіра, 1993. – 414 с.
2. Вечерський В. Українські дерев'яні храми: наук.-поп. вид. / В. Вечерський. – К.: Інформаційно-аналітична агенція «Наш час», 2007. – 272 с. – (Невідома Україна).
3. Жолтовський П.М. Художнє життя на Україні в XVI – XVIII ст. / Павло Жолтовський. – К.: Наукова думка, 1983. – 180 с.
4. Журунова Т. Народний іконопис Східного Поділля / Т. Журунова // Народне мистецтво. – 1998. – № 1-2. – С. 48-53.
5. Осадча Олена. [Електронне джерело]. – [Режим доступу]: <http://artisthelen.com/publications/kolirna-gama-hatnih-ikon-riznyh-regioniv-ukrajiny/> Колірна гама хатніх ікон різних регіонів України. – Назва з титулу екрана.
6. Откович В.П. Народний живопис // Поділля: Іст.-етногр. дослідження. – К., 1994. – 463 с.
7. Степовик Д.В. Історія української ікони X – XX століть. 3-є вид., стереотип. – К.: Либідь, 2008. – 440 с.; іл.

Цугорко О.П.

Национальная академия изобразительного искусства и архитектуры

Форманюк Т.М.

Национальный музей истории Украины

ИССЛЕДОВАНИЕ ТРЕХЧАСТНОЙ ПОДОЛЬСКОЙ ИКОНЫ ИЗ КОЛЛЕКЦИИ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА НАЦИОНАЛЬНОГО МУЗЕЯ ИСТОРИИ УКРАИНЫ

Аннотация

Исследована народная трехчастная украинская икона «Новозаветная Троица» середины XIX ст. из коллекции изобразительного искусства НМИУ. Для более точной атрибуции и внесения в научный оборот музейной памятки проанализированы особенности семантики темы и стиля иконографии. Исследуемая икона – одна из характерных образцов иконописи подольского региона Украины, которая еще нигде не была опубликована.

Ключевые слова: икона «Новозаветная Троица», трехчастная украинская икона, иконопись Подольского региона, Подолье, наивное украинское малярство XIX ст.

Tsugorko O.P.

National Academy of Arts and Architecture

Formanuk T.M.

National Museum of the History of Ukraine

STUDY OF THE THREE-PART PODOLSK ICON FROM THE COLLECTION OF FINE ARTS OF THE NATIONAL MUSEUM OF THE HISTORY OF UKRAINE

Summary

The folk three-part Ukrainian icon of the mid-19th century from the collection of fine art of the National museum of the history of Ukraine. To more precise attribution and introduction of a scientific memo of the museum's memorial features of the theme and style of icon. The investigated icon is one of the characteristic samples of the iconography of the Podol region of Ukraine, which has not been published anywhere else.

Keywords: the folk three-part Ukrainian icon, iconography of the Podol region of Ukraine, naive Ukrainian painting of the 19th century.